УДК 336.71:334

Ю. В. Топчій
Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти становлення банківської системи в Україні, особливості функціонування на сучасному етапі, перспективи її подальшого розвитку.
Ключові слова: банки; банківська система; рівень капіталізації; кредитний ринок.

Потужна банківська система є необхідною умовою створення ефективної і стабільної ринкової економіки. Банківська система України перебуває в процесі становлення, що гальмує економічне зростання країни.

Виступаючи у ролі фінансового посередника, саме банки акумулюють грошові ресурси суб'єктів господарювання і забезпечують їх подальший розподіл.

Проблеми розвитку банківської системи України досліджувались такими зарубіжними і вітчизняними авторами, як О. Білорус, З. Васильченко, Б. Губський, О. Дзюблюк, О. Любунь, А. Мороз, М. Савлук, Д. Чистілін та іншими. Однак місце і роль, яке належить банківському сектору в економіці, потребує оцінки ефективності функціонування банківської системи з урахуванням особливостей її розвитку на сучасному етапі.

Метою статті є дослідження тенденцій становлення і розвитку банківської системи в Україні та надання рекомендацій щодо перспектив її подальшого розвитку.

Становлення банківської системи в Україні впродовж двадцяти років супроводжується такими негативними рисами, як недостатній рівень капіталізації банківської системи, значні банківські ризики, низький рівень банківського менеджменту, якість і кількість банківських послуг, недостатня ефективність банківського нагляду і непрозорість діяльності банківських установ, недовіра певної частини населення до банків, а також вкрай низькі доходи переважної частини населення країни.

За оцінками експертів банківська система України є однією з найбільш слабких у світі. Банківська діяльність пов'язана з високими ризиками і здійснюється за складних політичних і економічних умов у країні.

За рівнем ризиків банківської системи Україна належить до останньої десятої групи надійності, де, крім нашої країни, перебувають банківські системи Венесуели, Ямайки та Болівії [7, с. 152].

Чи не найважливішою проблемою у банківській системі сьогодні є криза довіри у відносинах «банк — клієнт», основними причинами якої є:

 © Топчій Ю. В., 2010

– неповернення у повному обсязі впродовж двадцяти років вкладів громадян, які знаходилися на рахунку Ощадного банку СРСР;

– несприятливі умови для розвитку банківського сектору в 1990–1998 рр.,

– вплив світової фінансової кризи 2008 року.

Світова фінансова криза довела уразливість української економіки, нездатність вітчизняної кредитної системи протистояти її викликам, швидко пристосовуватись до ринкових умов, що постійно змінюються, і проявів потенційних ризиків її дестабілізації. У результаті впливу світової фінансової кризи практично у всіх банків виникли проблеми у діяльності. Як наслідок — спостерігається значне зниження інтересу з боку інвесторів до України та обмеження доступу до ринку капіталу.

На 01.01.2010 у 10 банках України було введено тимчасову адміністрацію, за 14 банками схвалене рішення щодо їх ліквідації. З метою підтримки стабільності банківської системи, уряд України був вимушений у 2009 році провести рекапіталізацію трьох банків на загальну суму 9,5 млрд грн [4].

Слід зазначити, що в останні роки на ринку депозитів відбулись помітні зрушення. Внаслідок погіршення макроекономічної ситуації в країні наприкінці 2008 року, що ще більше ускладнилась різким знеціненням гривні, у відносинах «банк — клієнт» поглибилась криза довіри до банківської системи країни. Розпочався процес відтоку депозитних ресурсів з банків. Лише у жовтні — грудні 2008 р. обсяг депозитів у гривні впав на 15 %, а в іноземній валюті — на 9 %. Крім того, клієнти банків зіштовхнулися з проблемою неповернення депозитних вкладів, або поверненням не в повному обсязі (зокрема, про неможливість розрахуватися із вкладниками заявляв банк «Надра» тощо); неможливістю з'ясувати, куди поділися ці кошти, на які цілі спрямовані тощо.

У результаті втрати грошових заощаджень у більшої частини населення існує думка, що банк — це нестабільна і ненадійна фінансова установа, тому сьогодні вільні грошові ресурси суб'єктів господарювання не працюють і зберігаються поза межами банку.

Крім того, банківська система країни не має чіткого механізму захисту грошових вкладів. Тому проблема повернення довіри вкладників до банку, як фінансової установи, яка спроможна заощадити і примножити грошові ресурси, є актуальною та потребує вирішення. Сьогодні трансформація вільних грошових заощаджень суб'єктів господарювання в інвестиції через банківську систему є неефективною.

На повернення довіри у відносинах «банк — клієнт» могло б вплинути повернення у повному обсязі вкладів громадян, які знаходилися на рахунку Ощадного банку СРСР. Незважаючи на те, що з цього приводу постійно відбуваються дискусії, урядом України були зроблені певні кроки щодо часткової виплати компенсації, яка до цього часу в повному обсязі так і не виплачена.

Одним із основних чинників, що гальмує розвиток банківської системи України, є рівень капіталізації банківської системи.

Упродовж останніх років банківський сектор економіки був одним із найприбутковіших та розвивався найбільш динамічно порівняно з іншими галузями. На 01.01.2008 власний капітал усіх банків становив 69,6 млрд грн, а вже на 01.01.2009 — 103,2 млрд грн, тобто зріс в 1,48 раза. Доходи банків у 2008 р. становили 104,6 млрд грн, зокрема, відсоткові доходи становили 77,5 млрд грн (або 74,0 % від загальних доходів), комісійні доходи — 17,6 млрд грн (16,8 %) [8, с. 203].

Фінансова криза, яка розпочалась у жовтні 2008 р., вплинула на вітчизняну банківську систему та виявила дисбаланси в системі, які за умов стрімкого економічного підйому або не помічалися, або просто ігнорувалися.

Незважаючи на несприятливі умови, українська банківська система поступово нарощує обсяги власного капіталу. Так, на 01.01.2010 власний капітал банківської системи України збільшився на 4,1 млрд грн і становив 115,2 млрд грн. Слід зазначити, що збільшення обсягу статутного капіталу банків з початку поточного року склало 36,7 млрд грн (на 44,6 %) [1]. На 01.04.2010 власний капітал банківської системи України збільшився на 11,55 млрд грн і становив 126,7 млрд грн. Збільшення обсягу статутного капіталу банків з початку року склало 9,2 млрд грн (на 7,7 %) [2].

У першому кварталі 2010 року найзначніші вливання отримали «Сбербанк Росії» (власний капітал був збільшений майже вдвічі, на 99,25 %), «Ерсте Банк» (47,41 %), «Кредобанк» (45,41 %), «Брокбізнесбанк» (19,74 %), «БМ Банк» (19,45), «Райффайзен Банк Аваль» (18,02 %). Поповнився власний капітал «Укрексімбанку» (на 46,15 %). А от «Родовідбанк» і банк «Київ», навпаки, зіткнулися з серйозним відтоком капіталу (52,32 % і 34,73 % відповідно). Зменшився капітал також у «ВТБ Банку» (-19,35 %), «Правекса» (-18,13 %), «Індекс-банку» (-14,05 %), «Фольксбанк» (-12,74 %), «УкрСиббанку» (-11,45 %) [5].

Згідно з інформацією Національного банку України, за підсумками діяльності банків України на 01.08.2010 власний капітал банків склав 132,8 млрд грн або 14,6 % пасивів банків [4].

Отже, незважаючи на помітні зрушення, в Україні залишається недостатнім рівень капіталізації банків, який визначає надійність банківської установи, забезпечує стабільне функціонування і розвиток банківської системи, покриття можливих ризиків у банківській діяльності. Високий рівень капіталізації банків — це показник забезпечення фінансової стійкості банків за умови виникнення кризових явищ в економіці. Низький рівень капіталізації банківської системи виступає стримуючим чинником подальшого стабільного розвитку та ефективного функціонування банків. За сучасних умов низький рівень капіталізації банківської системи є чинником зростання ставок за кредитними угодами. До того ж, від цього залежить ступінь захищеності грошових вкладів суб'єктів господарювання.

Низький рівень капіталізації вітчизняних банків робить їх неконкурентоздатними у порівнянні з іноземними банками. Так, якщо власний капітал усіх українських банків становив на 01.08.2008 87,71 млрд грн (близько 17,5 млрд дол.), то капітал американського Bank of America

Corp — 91 млрд дол., британського HSBC Holding — 87,8 млрд дол., а французького Credit Agrikole Group — 84,9 млрд дол. [6, с. 105]. Отже, підвищення рівня капіталізації банків виступає важливим чинником ефективного розвитку фінансового сектору України.

Фахівці виділяють такі шляхи підвищення капіталізації банків в Україні [9]:

1) збільшення капіталу за рахунок розміщення акцій власної емісії;

2) збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, реорганізація банків);

3) збільшення капіталу за рахунок субординованого боргу (шляхом випуску депозитних сертифікатів, банківських облігацій та єврооблігацій);

4) збільшення капіталу за рахунок прибутку;

5) зменшення обсягів ризикових активів.

На нашу думку, підвищенню капіталізації банківської системи України може сприяти створення банківських об'єднань на зразок фінансових холдингових груп і банківських корпорацій. В цілому, вирішення проблеми капіталізації банків можливе шляхом прискорення ринкової трансформації економіки, підвищення прибутковості банків.

Особливої актуальності для розвитку банківської системи України набуває питання формування ефективного депозитного ринку. Розробка ефективної депозитної політики є чи не найвайжливішим чинником співробітництва банку і клієнта. Це впливає на формування ресурсної бази, оскільки вагома частина ресурсної бази банку формується завдяки залученню депозитних вкладів. Разом з тим депозити — це й спосіб заощадження та примноження тимчасово вільних коштів для суб'єктів господарювання. Розміщення депозитів в тій чи іншій фінансово-кредитній установі є показником довіри і визнання діяльності банку з боку вкладників.

Незважаючи на складну ситуацію на фінансовому ринку, позитивною тенденцію, чинником відновлення довіри клієнтів до банку є приріст депозитів у банківську систему країни у 2010 році. Так, у січні — червні 2010 р. обсяг вкладів населення в банківській системі збільшився на 13,7 %, а коштів юридичних осіб — на 6,2 %.

Основною економічною функцією банків є кредитування клієнтів. Кредитна політика банку — це показник рівня фінансового ризику, який бере на себе банк, оскільки сутність цієї політики полягає в забезпеченні прибутковості, надійності, безпеки кредитних операцій.

Розробка виваженої кредитної політики, перш за все, з точки зору оцінки кредитних ризиків, — це важливий елемент банківського менеджменту, оскільки за допомогою кредитування банк реалізує свої стратегічні плани. Кредитна політика має розроблятись таким чином, аби банк отримував прибуток з мінімальними ризиками від цієї діяльності.

За оцінками експертів, однією з причин падіння економіки України у 2009 році стала непрацююча банківська система і зменшення обсягів кредитування економіки у порівнянні з 2008 роком, тоді як упродовж минулих трьох років спостерігався приріст кредитів в економіку.

Низька активність, з одного боку, обумовлена неготовністю банків надавати великі і довгострокові кредити підприємствам. З іншого боку, чинником, який стримує кредитування реального сектору економіки, є нестабільність функціонування українських підприємств, відсутність чіткої політики щодо перспектив їх подальшого розвитку, що, в свою чергу, обумовлює високі кредитні ризики.

Враховуючи вищенаведене та беручи до уваги той факт, що сьогодні у більшої частини населення країни кредитна культура ще не сформована або перебуває на досить низькому рівні, стрімкий розвиток кредитування робить банківську систему уразливою і може призвести до численних негативних наслідків. Так, у період фінансової кризи 2008 року ряд банків опинились перед загрозою дефолту, через надання ними до кризи більшої частини кредитів в іноземній валюті. Внаслідок девальвації гривні суб'єкти господарювання виявились неспроможними повертати кошти.

У результаті дослідження та критичного аналізу стану кредитної політики банків можна запропонувати такі рекомендації:

– оцінювати кредитний портфель із погляду здатності позичальника погасити заборгованість, а не з позиції рівня забезпеченості позичок;

– використовувати класифікацію ризику отриманих гарантій, аналогічну класифікації ступеня ризику позичок;

– при аналізі кредитоспроможності позичальника проводити діагностику його фінансового стану в динаміці, прогнозувати можливість банкрутства, вивчати кредитну історію [7, с. 156].

Слід зазначити, що у першому півріччі 2010 року збільшилась кількість банків, які надають кредити суб'єктам господарювання. Проте, попит на банківські кредити залишається низьким через високу вартість кредитних ресурсів.

Не сприяє розвитку банківської системи в Україні й відсутність кредитних історій та кредитних бюро. Тому, аби суттєво зменшити банківські ризики, що пов'язані з кредитуванням, існує нагальна потреба у прискоренні процесу розвитку бюро кредитних історій. На підставі проведеного аналізу наслідків фінансової кризи для банківського сектору економіки, фахівці зазначають, що в період «кредитного буму» недостатньо уваги приділялось вивченню платоспроможності клієнтів, що мало негативні наслідки за настання несприятливих умов.

Так, при прийнятті рішення про можливість надання кредиту банк оцінює фінансовий стан клієнта на підставі відомостей про його фінансову спроможність. Невиконання або неналежне виконання клієнтом власних фінансових зобов'язань відбувається з різних причин: це можуть бути як об'єктивні причини, так і шахрайські наміри клієнта. Зробити висновок про виконання потенційним клієнтом своїх фінансових зобов'язань, про раціональність розпорядження власними грошовими ресурсами, оскільки вкрай складно передбачити, наскільки стабільним залишиться у майбутньому фінансовий стан клієнта, можливо саме завдяки наявності кредитної історії клієнта.

В усіх розвинених країнах проблема низької культури надання кредитних послуг практично вирішується шляхом створення таких кредитних бюро. Бюро кредитних історій — це організація, призначена акумулювати інформацію про позичальників кредиту і розповсюджувати її на визнаних законом умовах, сприяти тим самим зниженню ризиків кредитування. Кредитна історія — це сукупність інформації про юридичну або фізичну особу, яка його ідентифікує, усі відомості про виконання ним зобов'язань по кредитних угодах, інша відкрита інформація [11, с. 136].

У розвинених країнах, крім Національних бюро кредитних історій (НБКІ), функціонують незалежні кредитні бюро окремих банків. За підрахунками американських фінансових аналітиків, завдяки активній роботі бюро обсяги кредитування збільшуються в середньому на 20 % більше від зростання ВВП. Поряд з цим в країнах, де кредитні бюро ефективно функціонують, сумлінні позичальники отримують здешевлені (зі знижкою) кредити [11, с. 136–137].

Слід зазначити, що у світі накопичений чималий досвід створення кредитних бюро. В Україні цей процес розпочався у 2003 році, перше бюро було створено у 2004 році. Правові та організаційні засади формування і ведення кредитних історій, права суб'єктів кредитних історій та користувачів бюро кредитних історій, вимоги до захисту інформації, що складає кредитну історію, порядок утворення, діяльності та ліквідації бюро кредитних історій визначено Законом України від 23.06.2005 № 2704-IV «Про організацію формування та обігу кредитних історій».

За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, в Україні на 25.01.2010 до Єдиного реєстру бюро кредитних історій внесені: ЗАТ «Перше всеукраїнське бюро кредитних історій»; приватне акціонерне товариство «Міжнародне бюро кредитних історій»; ТзОВ «Українське бюро кредитних історій»; ТзОВ «Бюро кредитних історій «РУССКИЙ СТАНДАРТ»; ТзОВ «Бюро кредитних історій «ДАТА МАЙНІНГ ГРУП» [3].

Система кредитних історій — це величезна база даних, яка містить інформацію щодо фінансової спроможності клієнтів банку. Як свідчить практика, в Україні все більше кредитних установ вимушені звертатися до відповідних баз даних. Тому створення і вдосконалення діяльності бюро кредитних історій — необхідний інструмент регулювання правовідносин, що виникають у сфері виконання кредитних зобов'язань. Кредитні бюро покликані, перш за все, покращити кредитну культуру в Україні, й по друге, зменшити банківські ризики при наданні кредитів.

Одним із основних чинників ефективного розвитку банківської системи в Україні має бути формування прогресивної законодавчої бази, яка регламентує банківську діяльність. Вітчизняна нормативно-правова база є нестабільною, значно відстає від реальних процесів, що відбуваються в економіці країни, містить численні законодавчі колізії та не сприяє залученню необхідних інвестицій. На нашу думку, чинна правова база має бути більш гнучкою. Враховуючи сучасні реалії, зміни в законодавство мають вноситися оперативніше, що сприятиме ефективності функціонування банківської діяльності.

Як зазначають деякі фахівці, нині недостатньо уваги приділяється проблемам управління розвитком банківської системи як системи в цілому. Управління банківською системою в Україні має на меті розбудову такої банківської системи, яка б сприяла економічному розвитку країни, була б стійкою, вчасно реагувала на виклики часу та можливі негативні прояви.

Банківська система в Україні є досить молодою, на сучасному етапі продовжується процес її становлення, який ускладнено непростим становищем на світовому фінансовому ринку. Незважаючи на позитивні зрушення, розвиток банківської системи в Україні залишається на досить низькому рівні.

Банківській системі в Україні притаманний ряд проблем, які потребують врегулювання. Є актуальною і потребує вирішення проблема повернення довіри вкладників до банку, як фінансової установи, яка спроможна заощадити і примножити грошові ресурси. Внаслідок недостатності капіталізації банківської системи в Україні банківська діяльність супроводжується значними ризиками. Українські банки на даному етапі не в змозі задовольнити попит реального сектору економіки на фінансові ресурси, в той час як вільні грошові ресурси частини суб'єктів господарювання не працюють і зберігаються поза межами банку.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що основними напрямками з подолання проблем розвитку банківської системи в Україні мають стати:

1. Зміцнення довіри до банківської системи як з боку вкладників, так і інвесторів.

2. Підвищення рівня капіталізації банківської системи як чинника, що сприяє ефективному розвитку фінансового сектору України.

3. Підвищення прозорості діяльності банків та конкурентоспроможності банківської системи в цілому.

4. Розробка банком виваженої депозитної і кредитної політики.

5. Прискорення процесу розвитку бюро кредитних історій з метою зменшення банківських ризиків, які пов'язані з кредитуванням.

6. Покращення якості банківських послуг та удосконалення рівня управління банківськими ризиками.

7. Удосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує банківську діяльність.

Лише за умов реформування банківського сектору, який є важливим і необхідним чинником на шляху економічного зростання, можливий подальший розвиток банківської системи в Україні.

Література

1. Асоціація українських банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view &id=1550&menu=119&Itemid=113&lang=en].
2. Банковские новости Украины [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://banknews.com.ua/10111.html].
3. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/drldp/BKI.pdf].

4. Національний банк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.bank.gov.ua/Publication/bank_sup/Results/2010/ 01062010.htm].
5. OVA FINANCE Фінансові новини України та світу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://ova.in.ua/banks/172—2010———-].
6. Дмитренко М. Г., Кочума І. Ю. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України в умовах глобалізації фінансових ринків / М. Г. Дмитренко, І. Ю. Кочума // Вісник НБУ. — 2008. — № 3. — С. 102–107.
7. Марущак М. В. Основні напрями оптимізації функціонування банку / М. В. Марущак // Наукові праці НДФІ. — 2009. — № 2 (47). — С. 152–158.
8. Миськів Г. В., Пилип'як О. В. Розвиток банківської системи України в сучасних умовах / Г. В. Миськів, О. В. Пилип'як // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.8. — С. 203–207.
9. Ципліцька О. О. Капіталізація банківської системи України в умовах економічної кризи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Economy/2008_86/86–4.pdf].
10. Вовчак О. Д., Рущишин Н. М. Банківська справа: Навчальний посібник. — Львів: Новий Світ-2000, 2008. — 560 с.
11. Кириленко В. В. Ринок фінансового капіталу: Курс лекцій. Навчальний посібник для вузів / За ред. О. Р. Дивеєва-Кириленка. — Тернопіль: ТДЕУ, 2006. — 272 с.

Ю. В. Топчий
Научно-исследовательский финансовый институт Академии финансового управления Министерства финансов Украины

ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ В УКРАИНЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ

Резюме

Рассмотрены теоретические и практические аспекты становления банковской системы в Украине, особенности функционирования на современном этапе, перспективы ее дальнейшего развития.

Ключевые слова: банки, банковская система, уровень капитализации, кредитный рынок.

Y. Topchiy
Scientific-research Financial Institute of the Academy of Financial Management

MINISTRY OF FINANCES OF UKRAINE PROBLEMS OF ESTABLISHMENT OF BANKING SYSTEM IN UKRAINE AND PERSPECTIVES OF ITS FURTHER DEVELOPMENT

Summary

Some practical and theoretical aspects of establishment of banking system in Ukraine, the peculiarities of functioning at the modern level and perspectives of its further development are examined.

Key words: banks; banking system; capitalization level; credit market.